

Тенденции и проблеми в развитието на маслодайните култури - преди и след присъединяването на България към ЕС

Доц. д-р ДИЛЯНА МИТОВА

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: dilianamit@gmail.com

Организационните, структурни и нормативни изменения, наложени от членството ни в ЕС, от една страна, и икономическата среда в страната ни - от друга, влияят на развитието на всички подотрасли на растениевъдството у нас - обуславят настъпилите промени в броя на стопанствата, засетите площи, средните добиви и получената продукция.

Целта на настоящата статия е да се оцени състоянието на сектор „Маслодайни култури” преди и след присъединяването на България към Европейския съюз, да се анализират проблемите и да се акцентира върху възможностите за неговото бъдещо развитие. В статията се прави оценка на реалните ефекти от прилагането на ОСП при маслодайните култури в България; анализирани са състоянието, развитието и проблемите на този важен сектор на растениевъдството у нас, степента на подпомагане и ефектите от прилагане на различните инструменти и на ОСП като цяло върху него.

Оценката на състоянието и развитието на сектора е направена на основата на анализ на динамиката в: засети и реколтирани площи, средни добиви и произведена продукция; цени и себестойност; динамика на вноса и износа. Направен е критичен преглед на националната и ОСП на ЕС за подкрепа на маслодайните култури у нас и са посочени възможностите за бъдещо развитие на сектора в условията на реформираната ОСП на ЕС.

С присъединяването на България към ЕС се появяват нови фактори, с които подотрасълът трябва да се съобразява - възможност за достъп до единния европейски пазар; отпадане на митническите бариери; защита от конкуренцията на търговията с трети страни; помощи по Схемата за единно плащане на площ (СЕПП) и националните доплащания; специфични изисквания за безопасност на храните, качеството на продуктите, екологията. Някои от тези фактори влияят положително на развитието на сектора у нас, други поставят специфични изисквания пред него, с които не може да не се съобрази. Състоянието на сектора на маслодайните култури и възможностите му за възпроизводство са показател за неговата готовност да отговори на новите изисквания и да се приспособи към новите условия.

Въз основа на проведеня анализ са направени следните обобщаващи изводи:

- Маслодайните култури показват непрекъснат ръст в развитието си. Това с най-голяма сила важи за слънчогледа и рапицата. След присъединяването на България към ЕС, като цяло, площите при слънчогледа се задържат на високо равнище, а при рапицата рязко се увеличават.

- В структурата на площите с култури слънчогледът заема 13-15% през последните 5 години. Динамиката на площите със слънчоглед показва една устойчива тенденция на нарастване (един от факторите за това са сигурните външни пазари - най-вече Турция и ЕС).

- Имайки предвид достигнатото равнище на площите със слънчоглед у нас – между 700 и 800 хил. ха, изискванията за спазване на сеитбооборота няма да позволят да се запази тенденцията на нарастване на площите. Счита се, че площите със слънчоглед са достигнали своя максимум и по-скоро усилията трябва да са насочени към подобряване на агротехниката, повишаване на средните добиви и на качеството.

- Слънчогледът е предпочитана култура от българските земеделци, особено с получаването на субсидиите по СЕПП и националните доплащания. Процесите са високомеханизирани, а направените разходи се възвръщат дори и при не особено високи добиви, и се осигурява печалба.

- Нарастването на производството на слънчоглед през годините обуславя нарастването на неговия износ. Около 50% от продукцията на слънчогледа се изнася. По-малък е износът на сурово и рафинирано слънчогледово масло.

- Анализът на тенденциите при производството на зимна маслодайна **рапица** показва категорично, че тази култура ще продължи да заема все по-значимо място в производствената структура на

земеделските стопанства, специализирани в производството на полски култури. Причините за това са най-вече високата цена на рапичното семе на международните пазари и потенциалните възможности за износ в рамките на ЕС и за трети страни.

- Маслодайните култури са един от основните стратегически продукти за продоволствената сигурност. Това осигурява едно постоянство в тяхното търсене на вътрешния пазар, независимо от икономическата обстановка и благоприятните условия за техния износ (почти неограничено търсене на турския и европейския пазар).

- Тези култури бяха подпомагани напоследък от националната и европейската политика, както и по различни мерки на САПАРД. Единните плащания на площ (европейски и национални) през 2010 г. представляват 33% от разходите на дка, което оказва положително влияние за развитието им. Прилаганата система на субсидиране обаче не стимулира внедряване на НТП, а екстензивния начин на развитие на тези култури - именно разширяване на площите.

- Заедно със зърнените култури, маслодайните са едни от фаворизираните култури в българското селско стопанство, в сравнение със зеленчуци, овощни и лозя.

Динамика на площи, добиви и производство

Основни маслодайни култури, отглеждани в България, са слънчоглед, рапица, фъстъци и соя. Слънчогледът доминира с 80-85% от площите с маслодайни култури. На този етап рапицата има много добро бъдеще и все повече земеделски производители ще започнат да отглеждат тази култура. Значението на маслодайните култури за отрасъл „Селско стопанство“ може да се види от дела им в стойността на брутната продукция. Най-голям принос след меката пшеница през 2010 г. има слънчогледът с 676,7 млн. лв. или 8,9% (за 2009 г. - 511,4 млн. лв. или 6,7%). Делът на рапицата за последните 6-7 години също се увеличи, за да достигне през 2010 г. до 260,8 млн. лв. или 3,4% (през 2009 г. - 120 млн. лв. или 1,6%).

С най-голяма площ и значение от маслодайните култури у нас е **слънчогледът** - стратегическа за България култура. Той играе важна роля за осигуряване на растителни масла за населението, на суровина за хранително-вкусовата и сладкарската промишленост, на ценен фураж за животните (в процеса на извличане на маслото чрез пресоване се получава около 35% кюспе с висока крмънна стойност); оказва влияние при формирането на външноикономическия баланс на страната, поради доброто му приемане на международните пазари; спомага за правилен сеитбооборот на земеделските култури и е едно от най-добрите медоносни растения.

Преобладаващ дял в площите с други маслодайни култури заема рапицата. **Рапицата и репицата** са зимни маслодайни култури. Рапицата, а не репицата се наложи, защото е по-високопродуктивна, като цяло, макар климатично да не е по-добре адаптирана от репицата.

Интересът към рапицата се дължи най-вече на това, че тя е най-добрата сеитбооборотна култура. В сеитбооборотно отношение рапицата е много добър предшественик на житните, а ние нямаме достатъчно сеитбооборотни култури за зимните предшественици. Втората причина е, че рапицата е първата култура, която се изкупува веднага на добра цена. Това са основните причини, които провокираха интереса на земеделските стопани да се ориентират към отглеждането на рапица, въпреки че тя изисква висока култура на земеделие. Създаването на хибриди от рапица, притежаващи висока студоустойчивост, прави тази култура по-пластична и позволява разширяване на ареала ѝ на разпространение. В последно време създаването на нови сортове рапица, строежът на рафинерии за преработка на рапично масло у нас и влизането ни в ЕС засилиха търсенето на рапични семена за преработка и износ. Една от основните причини за повишаващото се търсене на слънчогледово и рапично семе се корени в **биогоривната индустрия на ЕС**, която през последните три години изживява истински разцвет. Постоянното включване на нови мощности за производство на биодизел доведе до увелича-

ване на общия производствен капацитет в ЕС от 16 млн. тона през 2008 г. до над 22 млн. тона през 2010 г., което представлява повече от 35% ръст само за последните две години.

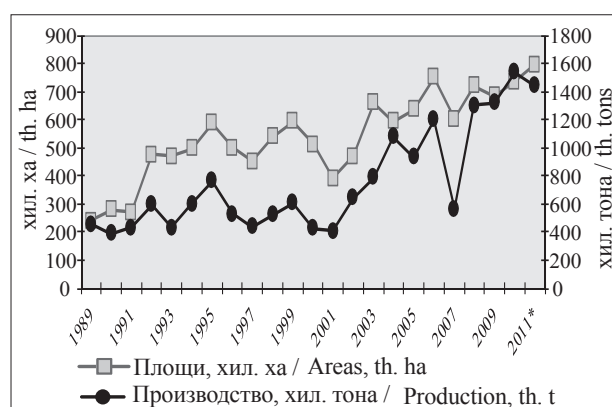
През 2009 г. засетите със слънчоглед **площи** възлизат на 687 209 ха, като от тях са реколтирани 683 711 ха. Делът на слънчогледа е 22% от обработваемата земя.

През 2010 и 2011 г. засетите със слънчоглед площи нарастват съответно до 734 314 ха (с 6,9% повече спрямо 2009 г.) и 795 319 ха (с 8,3% повече спрямо 2010 г.).

Основно изискване при технологията за отглеждането на слънчогледа е тази култура да не се засява на една и съща площ поне 3 години, за да се съхрани структурата на почвата и да се спазват фитосанитарните изисквания за ограничаване на болестите. В сеитбооборота при слънчогледа най-висок е делът на житните предшественици – през 2010 г. той е 78,9%. Имайки предвид достигнатото равнище на площите със слънчоглед у нас – между 700 и 800 хил. ха, изискванията за спазване на сеитбооборота няма да позволят да се запази тенденцията на нарастване на площите. Смята се, че площите със слънчоглед са достигнали своя максимум и по-скоро усилията трябва да са насочени към подобряване на агротехниката, повишаване на средните добиви и на качеството. През 2009 г. се увеличават площите, отглеждани монокултурно – 9,4% (за 2008 г. те са били 8,7%), което потвърждава нашата теза.

По-високите средни добиви през 2009 г., спрямо 2008 г., водят до увеличаване на производството на слънчоглед с 1,3% през 2009 г. (1 317 979 тона при 1 300 711 тона за 2008 г.), което компенсира намаляването на площите за същия период. За 2010 г. и 2011 г. площите нарастват. Докато производството на слънчоглед за 2010 г. е 1 536 321 тона (с 16,6% повече спрямо 2009 г.), за 2011 г. то намалява на 1 440 хил. тона (с 6,3%) поради по-малките средни добиви.

Реколтата от маслодайните през 2010 г., общо, възлиза на 2 093 924 тона (растеж с 34,5% спрямо 2009 г., когато е била 1 557 180 тона).

Фиг. 2. Площи и производство на слънчоглед в България (1989 - 2011 г.)

Fig. 2. Sunflower area and production of sunflower in Bulgaria (1989-2011)

Източник: Статистически годишник. * Данните за 2010 и 2011 г. са от Агростатистика, МЗХ.

Source: Statistic Year book. * Data for 2010 and 2011 are from Agristatistics, MAF.

Фиг. 1. Засети площи с маслодайни култури, 1998-2011 г., ха

Fig. 1. Oilseed crops area, 1998-2011, ha

Източник: Агростатистика, МЗХ. / Source: MAF, Agristatistics.

На територията на страната най-много слънчоглед се отглежда в трите района на Северна България, като Североизточният и Северозападният периодично държат първенство, следвани от Северен централен район.

По-високите добиви при маслодайните култури през 2010 г. се дължат и на засяването на площите с окачествени семена – 92,0% от площите, докато 7,4% от площите са засети със собствени семена и само 0,6% - с други семена. Аналогична е картината и при рапицата. (97% от площите са засети с окачествени семена, 1,9% - със собствени семена, и само 1,1% - с други семена).

Прави впечатление, че от 2004 до 2009 г. площите със слънчоглед са нараснали с 14,9%, а тези с други маслодайни – с 460,6%. Средногодишно за периода 2007-2011 г., спрямо средногодишно за периода 2004-2006 г., площите на слънчогледа са нараснали с близо 7%, докато на другите маслодайни – с 677%. Ако се проследи 2011 спрямо 2004 г. – съответно нарастването при площите със слънчоглед е с 33,0%, а при другите маслодайни – с 1040,2%, или 11,4 пъти, което основно се дължи на увеличаването на площите с рапица.

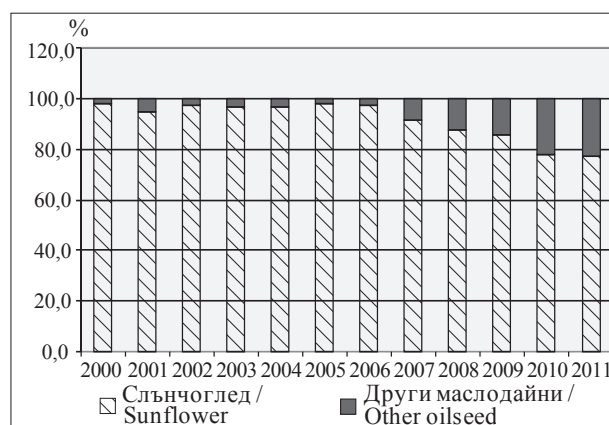
За периода 2004-2011 г. значително са нараснали площите на другите маслодайни култури.

През 2009 г. е реализиран среден добив от 1,92 т/ха (7,0% по-висок в сравнение с 2008 г. – 1,80 т/ха). По-високите добиви се дължат преди всичко на благоприятните климатични условия. През 2010 г. средните добиви са 2,11 т/ха, а за 2011 г. – 1,93 т/ха.

Проследяването на динамиката на средните добиви от слънчогледа показва едно намаляване за периода от 1989 до към началото

на XXI век, след което, макар и с някои колебания по години, се наблюдава тенденция за повишаване на същите, за да се стабилизира през последните 2-3 години около 200 тона/ха. Динамиката на изменение на средните добиви може да се обясни с факторите, от които те зависят – добри агрометеорологични условия; хибриди, приспособени за конкретния регион на отглеждане и притежаващи сравнителна сухоустойчивост; семена от водещи световни производители и фирми; и др. Това комплексно води до повишаване на ефективността при производството на слънчоглед. Има редица данни през последните три години за получаване на оптимални добиви в рамките на 300-350 кг от дка.

С най-голяма тежест за колебанията и спадовете в средните добиви при слънчогледа, освен лошите климатични условия през някои години като 2000 и 2007 г. (когато са и

Фиг. 3. Динамика на относителния дял на площите със слънчоглед, в %, към общата площ с маслодайни култури
 Fig. 3. Dynamics of the share of the sunflower area in % of total area under oilseeds
 Източник: Агростатистика, МЗГ.
 Source: MAF, Agristatistics.

Таблица 1. Площи със слънчоглед и други маслодайни, ха
 Table 1. Area with sunflower and other oilseeds, ha

Земеделска култура/Crop	2004-2006 средно/average	2007-2011 средно/average	2007-11/2004-06	2011/2004
Слънчоглед/Sunflower	678 879	725 499	+ 6,9%	+ 33,0%
Други маслодайни/Other oilseeds	18 541	144 116	+ 677,3%	+ 1040,2%
Общо маслодайни/Total oilseeds	697 420	869 615	+ 25,9%	+ 66,4%

Източник: Агростатистика, МЗГ.
 Source: MAF, Agristatistics.

най-ниските стойности в средните добиви), е неспазването на агротехниката. Преди всичко това се отнася за минималното или дори липсата на торене, което обуславя до голяма степен и занижените средни добиви.

Вследствие на засиления интерес към отглеждането на маслодайни култури – основно слънчоглед и рапица, през последните няколко години се увеличиха и засетите площи с тях.

През 2009 г. площите, засети с **рапица**, са в размер на 112 237 ха (с 19,0% повече в срав-

Фиг. 4. Среден добив на слънчоглед 1989-2011 г., кг/ха

Fig. 4. The average yield of sunflower 1989-2011, kilos/ha

Източник: Статистически годишник. * Данните за 2010 и 2011 г. са от Агростатистика, МЗХ.
Source: Statistic Year book. * Data for 2010 and 2011 are from Agristatistics, MAF.

нение с 2008 г.) или 97,6% от другите маслодайни. От тях са реколтирани 108 372 ха. Отново първенство държат Североизточният район (43 925 ха), Северният централен – 25 754 ха, Северозападният - 21 504 ха, следвани от Югоизточния – 13 062 ха, Южния централен – 3 965 ха, и Югозападния – 162 ха.

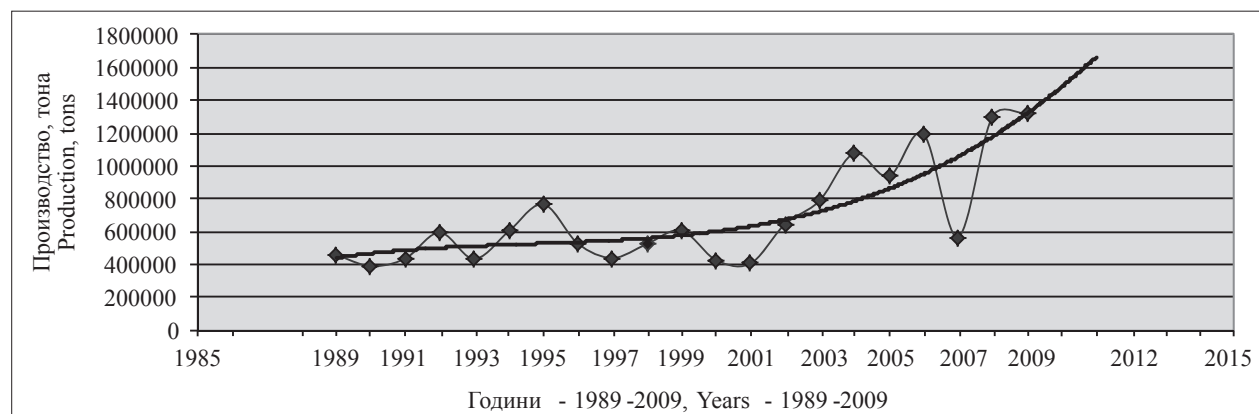
Производството от маслодайна рапица през 2009 г. възлиза на 235 490 тона, което е с 1,9% повече, в сравнение с 2008 г.

През 2010 г. площите, засети с рапица, са в размер на 220 253 ха (с 96,2% повече от 2009 г.), от тях са реколтирани 211 954 ха. Средните добиви за 2010 г. са 2,57 т/ха (при 2,17 т/ха за 2009 г.), а производството е 544 841 т, или със 131,4% повече от 2009 г.

Запазва се тенденцията на значително увеличаване на засетите площи, като за 2011 г. те са 2 387 216 дка (при 2 202 527 дка за 2010 г. и 1 122 375 през 2009 г.). Така засятото през 2011 г. количество е над двойно по-голямо от това през 2009 г., но производството намалява в резултат на по-ниските средни добиви.

Останалите маслодайни култури, поне засега, са с много малка част от заетите площи и нямат съществена роля за растениевъдството в България.

Соя - За 2010 г. засетите площи със соя са 724,5 ха, от които всички са реколтирани, при среден добив от 2,27 т/ха и общо производство от 1 647 тона. Соята се използва основно за

Фиг. 5. Тенденции при производството на слънчоглед

Fig. 5. Trends in production of sunflower

Източник: Атанасова, М. Конкурентни възможности на аграрния сектор в условията на единен европейски пазар, научноизследователски проект, С., ИАИ, 2009-2010 г., 360 с., р-л проект ст. н. с. д-р Я. Славова.
Source: Atanasova, M. Competitive opportunities for the agricultural sector in terms of the single European market, research project, S., IAE, 2009-2010, p. 360, project manager docent d-r Y. Slavova

белтъчен фураж, като важно за нея е площите да са поливни. Тогава добивите от ха могат да достигнат до 2,5 тона. Увеличаването на производството ѝ, освен от инвестициите в поливни площи, зависи и от равнището на развитие на животновъдството. Но основно изискване за соята е все пак поливното земеделие – ако не се осигури такова, няма как да се увеличат съществено и площите със соя у нас.

Фъстъци - За 2010 г. засетите площи с фъстъци са 519 ха, реколтирани са всички, при среден добив от 1,39 т/ха и общо производство от 716 тона. Както площите с фъстъци, така и тези с лен не се очаква да се разширят значително засега.

От изнесените данни може да се направи изводът, че маслодайните култури показват непрекъснат ръст в развитието си. Това в най-голяма степен важи за слънчогледа и рапицата. След присъединяването на България към ЕС, като цяло, площите при слънчогледа се задържат на високо равнище, а при рапицата - рязко се увеличават. Слънчогледът е предпочитана култура от българските земеделци, особено с получаването на субсидиите по СЕПП и националните доплащания. Процесите са високомеханизирани, а направените разходи се възвръщат дори и при не особено високи добиви, и се осигурява печалба. В структурата на площите с култури слънчогледът заема 13-15% през последните 5 години. Динамиката на площите със слънчоглед показва една устойчива тенденция на нара-

стване (един от факторите за това са сигурните външни пазари – най-вече Турция и ЕС).

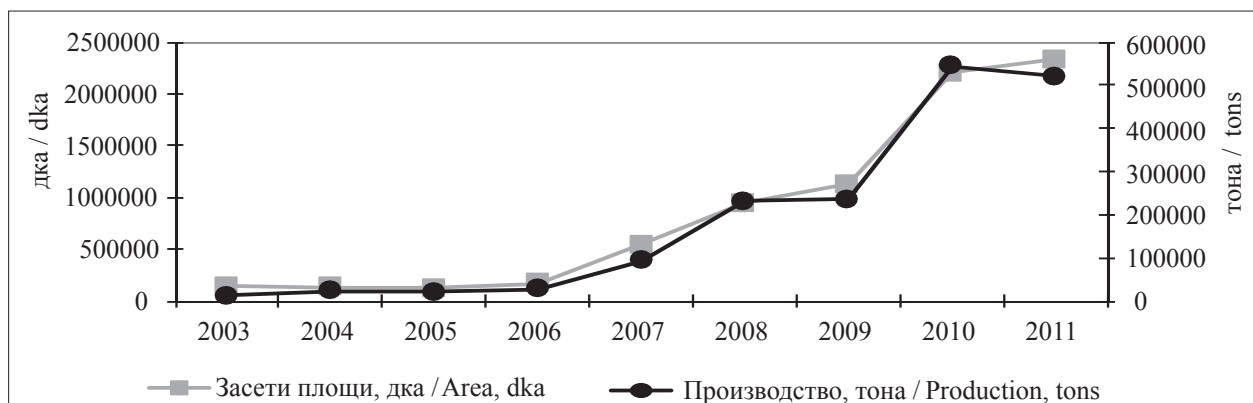
Цени и себестойност на слънчогледа

По данни на Системата за агропазарна информация, ЕООД (САПИ), средните разходи за производство на слънчоглед за реколта 2011 г. са 96,1 лв./дка, като варират от около 92 лв./дка - в района на Бургас, до около 128 лв./дка - в района на Варна. При среден добив за страната от 193 кг/дка, средната себестойност на тон слънчоглед от реколта 2011 е около 498 лв./тон.

Текущата 2011/12 маркетингова година се характеризира със сравнително високи изкупни цени на маслодаен слънчоглед, макар и под рекордните нива от предходната година.

Фиг. 7. Среден добив на рапица, кг/ха
 Fig. 7. Average yield of rape, kilos/ha
 Източник: МЗХ, дирекция „Агростатистика”, 2011 г.
 Source: MAF, Agristatistics, 2011.

Фиг. 6. Динамика в засети площи и в производството на рапица
 Fig. 6. Dynamics in growing areas and production of rapeseed
 Източник: МЗХ, дирекция „Агростатистика”. / Source: MAF, Agristatistics.

По данни на САПИ, средната изкупна цена на маслодаен слънчоглед за периода м. септември 2011 г. – м. април 2012 г. е 672 лв./тон, като бележи спад от 116 лв./тон или 15%, в сравнение със същия период на предходната година.

По данни на НСИ, средната експортна цена на слънчоглед *FOB българско черноморско пристанище* за първата половина на маркетинговата 2011/12 г. е 569 щ. д./тон, с около 9% по-ниска спрямо същия период на предходния пазарен сезон.

През 2011/12 г. цените на маслодайния слънчоглед на международните пазари са сравнително високи, без значителни месечни колебания. От м. октомври 2011 г. до м. април 2012 г. фермерските цени на слънчоглед в САЩ варират в тесните граници от 628 до 653 щ. д./тон. През периода м. септември 2011 - м. април 2012 г. цените на слънчогледа *Ротердам CIF, Украйна EXW и Аржентина FOB* също са относително стабилни, с тенденция към постепенно покачване в края на периода. Фактор за повишение на търсенето, а оттам и на цените на слънчогледовото семе е свитото предлагане на соя и рапица.

Тенденции в износа

Производството на слънчоглед е предназначено за вътрешния и външен пазар. То напълно задоволява нуждите на вътрешния пазар. Физиологичната норма за потребление на олио е 7,3 л на глава от населението, но реално у нас през последните 10 години се упо-

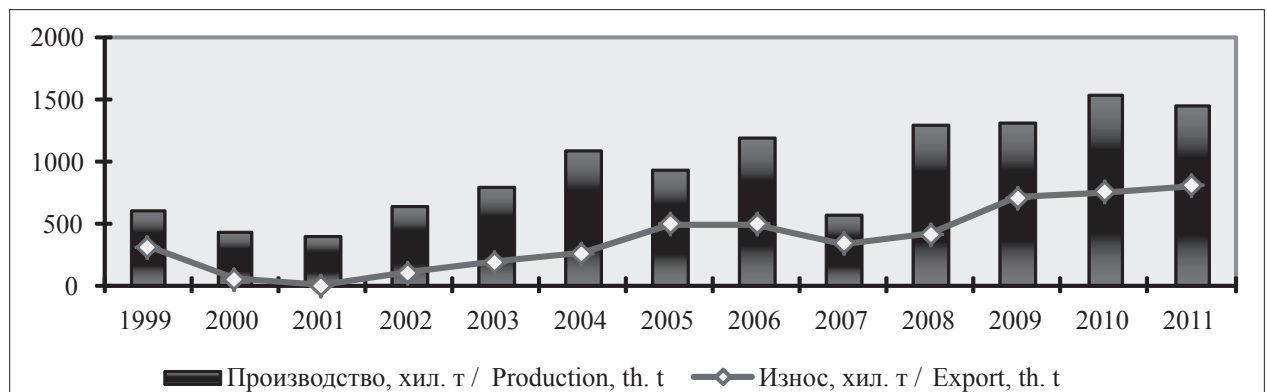
требват по около 11 до 16 л, което прави около 100-150 000 тона за страната.

Слънчогледовото семе има по традиция много добър прием на международните пазари, постоянно се увеличава неговото търсене, което е предпоставка за увеличаване на площите със слънчоглед и на цената му. През последните три години цената на слънчогледа като стратегическа суровина при производството на биодизел не се понижи под 0,60 лв./кг. В началото на 2010 г. дори достигна 0,90-0,95лв/кг в резултат на повишеното търсене и добрите перспективи за износ.

Анализът на износа на маслодаен слънчоглед от България показва трайна тенденция на растеж за разглеждания период.

Данните сочат, че непосредствено преди 2007 г. износът на маслодаен слънчоглед е бил 580 529 тона, а през 2009/2010 г. достига 702 009 тона. Най-големи количества слънчоглед са изнесени за Нидерландия (за периода 2007-2010 г. износът за тази страна се увеличава четворно). Големи количества се изнасят за Испания, Франция, Португалия и Румъния, на цени около средната за световния пазар. От групата на т. н. трети страни основен и традиционен търговски партньор за страната ни е Турция (близки транспортни разстояния, осигурен пазар), където изнасяме маслодаен слънчоглед преди присъединяването ни към ЕС.

През 2009 г. изнесеният слънчоглед е с 10,33% относителен дял в износа на селско-

Фиг. 8. Изменение на производството и износа на слънчоглед в България

Fig. 8. Change in production and exports of sunflower in Bulgaria

Източник: Статистически годишник и Аграрен доклад. *Данните за 2010, за износ, и 2011 г. са от Агростатистика, МЗХ. / Source: Statistic Year book and Agriculture report. *Data for export 2010 and 2011 is from MAF, Agristatistics.

стопански стоки, 2010 г. – 9,74%. В стойностно изражение се наблюдава увеличение в рамките на около 70% през 2010 г. на база 2006 г. – от 163 269 307 щ. д. на 337 456 862 щ. д. По оперативна информация на НСЗ, за периода 01.09.2011 – 18.05.2012 г. са изнесени 798,4 хил. тона черен маслодаен слънчоглед, което е с 50 хил. тона или 6,7% повече спрямо същия период на предходния сезон. Прогнозира се до края на маркетинговата 2011/12 година износът на слънчоглед да достигне около 1 млн. тона.

Нарастването на производството на слънчоглед през годините обуславя нарастване-

то на неговия износ. Нарастващият износ на слънчогледа се дължи преди всичко на разширяването на площите и на плавното нарастване на средните добиви. Около 50% от продукцията на слънчогледа се изнася. Помалък е износът на сурово и рафинирано слънчогледово масло.

За да се утвърди България като износител, е важно именно да се повишат средните добиви и качеството на продукцията, което ще намали себестойността ѝ и ще повиши цената ѝ на международните пазари, а така ще я направи по-конкурентоспособна. Играчи на световния пазар на маслодайни продукти

Таблица 2. Износ на маслодаен слънчоглед от България, 2006-2010 г., тона
Table 2. Export of oilseed sunflower from Bulgaria, 2006-2010, tons

№	Страни/Countries	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Страни от ЕС/EU countries					
1.	Испания/Spain	68 238	23	93 088	70 541
2.	Нидерландия/Netherlands	33 826	91	157 291	140 121
3.	Португалия/Portugal	37 013	-	25 181	25 256
4.	Франция/France	61 005	-	26 708	42 436
5.	Италия/Italy	9 446	88	5 145	-
6.	Германия/Germany	2 743	567	5 141	5 103
7.	Австрия/Austria	2 051	69	410	909
8.	Гърция/Greece	52	2 355	8 454	17 469
9.	Белгия/Belgium	11	109	865	70
10.	Финландия/Finland	399	1 344	2 502	4 409
11.	Словения/Slovenia	25	-	44	22
12.	Швеция/Sweden	199	-	910	435
13.	Великобритания/UK	111	65	25	1
14.	Полша/Poland	240	905	1 367	1 062
15.	Румъния/Romania	12 612	56 808	57 043	37 150
16.	Унгария/Hungary	-	-	-	4 797
17.	Дания/Denmark	22	988	935	1 128
Трети страни/Third countries		352 537	238 293	199 698	351 099
1.	Турция/Turkey	208 270	238 112	185 762	294 726
2.	Сирия/Syria	1 510	-	7 241	-
3.	Мароко/Morocco	8 025	-	-	-
4.	Пакистан/Pakistan	134 131	-	808	54 752
5.	САЩ/USA	101	113	104	-
6.	Хърватска/Croatia	-	21	42	63
7.	Македония/Macedonia	201	46	5 605	1 398
8.	Други/Others	236	1	136	161
9.	Общо - тон/Total - tons	580 529	301 705	585 008	702 009
	Обща стойност на износа (щ. д.) Total value of the export (USD)	163 269 307	238 256 491	211 301 299	244 336 587

Източник: *Аграрен доклад 2010. Данните за 2009/10 г. са за периода 01.09.2009-31.07.2010 г., а за ЕС - до 30.06.2010 г.*

Source: *Agriculture report 2010, MAF, Agristatistics; Data for 2009/10 is for the period 01.09.2009-31.07.2010; for EU - till 30.06.2010.*

са страни като Украйна, Унгария, Канада, Франция, САЩ, където средните добиви са много по-високи и, ако българската продукция не може да се конкурира с тяхната, то тя ще се реализира в ниските ценови ниши.

За разлика от непрекъснато увеличаващия се износ на слънчоглед, делът на изнесеното *сурово слънчогледово масло* е малък, а на рафинираното – незначителен, най-вече поради факта, че не отговаря на европейските стандарти за качество. Въпреки посочените проблеми, слънчогледът е едно от важните пера на аграрния ни износ и ще се запази като такова и в перспектива.

България покрива вътрешното си потребление от слънчоглед основно от собствено производство. Поради тази причина вносет на слънчоглед в страната ни е на сравнително ниски нива.

По данни на НСИ, през периода 01.09.2009 г. – 31.07.2010 г., в страната са внесени 11 608 тона маслодаен слънчоглед, на стойност 5 223 хил. щ. д. Това е близо два пъти повече в сравнение с пазарната 2008/09 г., когато на вътрешния пазар са реализирани 6 658 тона маслодаен слънчоглед от внос. Импортът е осъществен главно от трети страни, а основни доставчици са Украйна – 7 322 тона, и Молдова - 2 290 тона. За втора поредна година вносет от ЕС е минимален и възлиза на 319 тона през цялата стопанска 2008/09 г. По оперативна информация на Националната служба по зърното (НСЗ)¹, през периода 01.09.2011 г. – 18.05.2012 г. в страната са внесени 13,7 хил. тона черен маслодаен слънчоглед. Прогнозира се до края на пазарната 2011/12 г., общият внос на слънчоглед (за посев, маслодаен и шарен) да достигне около 20 хил. тона.

В България се внасят много малки количества други растителни масла – с цел преди всичко разнообразяване на асортимента в консумацията и поради ориентацията на една част от населението към по-здравословно хранене (зехтин).

¹ При изготвяне на баланса за текущата маркетингова година са използвани и данни на Националната служба по зърното относно търговията със слънчоглед, тъй като официалната информация на НСИ е достъпна на много по-късен етап (към момента данните на НСИ обхващат периода юли 2011 г. – февруари 2012 г.).

Цените на вътрешния пазар на слънчогледовото масло нараснаха значително, като това нарастване не бе свързано с ръста на изкупните цени на слънчогледа, който бе поплавен. Сравнително високите цени на олиото хипотетично могат да преориентират част от потребителите към вносните растителни масла.

Тъй като само една не много голяма част от произведения слънчоглед се използва за производство на олио, за осигуряване на консумацията в страната (въз основа на данни от Сдружението на производителите на растителни масла и маслопродукти в България, се очаква през 2011/12 г. за преработка в слънчогледово масло да бъдат използвани около 450 хил. тона маслодаен слънчоглед), евентуални промени, в перспектива, в производството на слънчоглед биха зависели по-скоро от условията на износа.

Рапицата се оказва една от най-перспективните и атрактивни полски култури през последните години. Анализът на тенденциите при производството на зимна маслодайна рапица показва категорично, че тази култура ще продължи да заема все по-значимо място в производствената структура на земеделските стопанства, специализирани в производството на полски култури. Причините за това са най-вече високата цена на рапичното семе на международните пазари и потенциалните възможности за износ в рамките на ЕС и за трети страни. Търсенето на тази важна стратегическа суровина е свързано с разширяващото се производство на биогорива не само в Европа, но и в световен мащаб.

В рамките на една година цената на рапичното семе бележи ръст – EUR 458,25/т, в сравнение с около EUR 360/т към 20 юли 2010 г. За този същия период изкупните цени на рапицата на физическия пазар в Германия се покачиха със 150 евро за тон - до EUR 465/т *CPT Хамбург* при ниво EUR 355/т – 20.07.10 г. (източник Euronex).

През 2009 г. един тон рапица в България струваше със 100 лева повече от слънчогледа. На Софийската стокова борса бе предложена цена от 600 лв./тон за рапица в чували

и 500 лева на тон, ако е в насипно състояние. При тези условия фермерите са реализирали около 200 лв. печалба от декар, коментират експерти (Банкеръ, 22.05.2010, с. 33). През есента на 2009 г. бяха приети промени в Закона за възобновяемите енергийни източници и биогоривата, в който бе заложен график за смесване на дизела с биосъставки. По време на дискусиата около измененията се разбира, че страната ни ще иска разрешение за нулев акциз върху биогоривата от Европейската комисия. Ето защо не бива да ни учудва високият ръст на засетите с рапица площи.

Производството на рапица позволява на земеделските производители да получат доходи (преди пшеницата) с висока норма на печалба, като може да се прогнозира, че тази норма на печалба ще се увеличава през следващите години. Тази прогноза е на базата на световната тенденция за цената на маслодайната рапица през 2011/2012 г. и факта, че има още резерви българският земеделски произ-

водител да успее да получи добиви в рамките на 340-400 кг/дка.

През 2010 г. изнесените семена от рапица са 531 689 тона, на стойност 221 277 968 щ. д. (6,39% от общия аграрен износ).

Въздействие на Схемата за единно плащане на площ и националните доплащания (СЕПП и НД) върху отглеждането на маслодайни култури

При маслодайните култури, аналогично на зърнените, директните плащания оказват голямо влияние – както за увеличаването на площите, така и за икономическите резултати от производството. В следващите две диаграми е показана динамиката в нарастването на субсидиите (СЕПП и НД) за периода 2007-2010 г. През 2010 г. при слънчогледа те достигат 33% от разходите, правени по технологична карта, а при рапицата – 28,3% .

Съществено е значението и влиянието на директните плащания върху brutната печал-

Таблица 3. Производство на рапично семе в рамките на ЕС, млн. тона
Table 3. Production of rapeseed in the EU, million tons

Страна Country	Година/Year	
	2009	2010
Германия/Germany	6,31	5,75
Франция/France	5,62	4,77
Великобритания/UK	1,95	2,22
Полша/Poland	2,51	2,24
Чехия/Czech	1,13	1,07
Румъния/Romania	0,68	0,96
Общо/Total	21,58	20,65

Източник/Source: USDA, United States Department of Agriculture 2011.

Таблица 4. Влияние на директните плащания върху формираната brutна печалба при производството на слънчоглед и рапица, 2010 г.

Table 4. Effects of direct payments on the gross margin formed during the production of sunflower and rapeseed

Земеделска култура Crop	Добив от дка, кг Yield per dekar, kilos	Цена за кг, лв. Price per kilo, BGN	Разходи на дка, лв. Costs per dekar, BGN	Приходи на дка, лв. Revenue per dekar, BGN	Брутна печалба, лв. Gross profit, BGN	Норма на печалба, % Profitability, %
Слънчоглед/Sunflower	210,5	0,62	85	130,51	45,51	34,87 %
Рапица/Rape	257,1	0,63	100	161,97	61,97	38,26 %

Източник: Агростатистика: Бюлетин 2011, Добив от земеделски култури 2010 г., собствени изчисления. (Производствените разходи за културите са по данни на гл. ас. П. Кировски, ИАИ, София).

Source: Agricultural report 2010, own calculations. (Crop production costs are according to P. Kirovski, IAE, Sofia).

Фиг. 9. Дял на субсидиите в производствените разходи при отглеждането на слънчоглед, лв./ха
 Fig. 9. Share of subsidies in the production costs of cultivation of sunflower BGN/ha

Източник: *Аграрен доклад 2010 г., собствени изчисления. (Производствените разходи за културите са по данни на гл. ас. П. Кировски, ИАИ, София).* Source: *Agricultural report 2010, own calculations (Crop production costs are according to P. Kirovski, IAE, Sofia).*

Фиг. 10. Дял на субсидиите в производствените разходи при отглеждането на рапицата, лв./ха
 Fig. 10. Share of subsidies in the production costs of cultivation of rape BGN/ha

Източник: *Аграрен доклад 2010 г., собствени изчисления. (Производствените разходи за културите са по данни на гл. ас. П. Кировски, ИАИ, София).* Source: *Agricultural report 2010, own calculations (crop production costs are according to P. Kirovski, IAE, Sofia).*

ба и върху нормата на печалбата от единица площ.

Заклучение

Възможности за развитие на сектора „Маслодайни култури” в условията на реформиранията ОСП

• Маслодайните култури показват непрекъснат ръст в развитието си. Това с най-голяма сила важи за слънчогледа и рапицата. След присъединяването на България към ЕС, като цяло, площите при слънчогледа се задържат на високо равнище, а при рапицата рязко се увеличават.

• В структурата на площите с култури слънчогледът заема 13-15% през последните 5 години. Динамиката на площите със слънчоглед показва една устойчива тенденция на нарастване (един от факторите за това са сигурните външни пазари – най-вече Турция и ЕС).

• Имайки предвид достигнатото равнище на площите със слънчоглед у нас – между 700 и 800 хил. ха, изискванията за спазване на сеитбооборота няма да позволят да се запази тенденцията на нарастване на площите. Счита се, че площите със слънчоглед са достигнали своя максимум и по-скоро усилията трябва да са насочени към подобряване на аг-

ротехниката, повишаване на средните добиви и на качеството.

• Слънчогледът е предпочитана култура от българските земеделци, особено с получаването на субсидиите по СЕПП и националните доплащания. Процесите са високомеханизирани, а направените разходи се възвръщат дори и при не особено високи добиви и се осигурява печалба.

• Нарастването на производството на слънчоглед през годините обуславя нарастването на неговия износ. Около 50% от продукцията на слънчогледа се изнася. По-малък е износът на сурово и рафинирано слънчогледово масло.

• Анализът на тенденциите при производството на зимна маслодайна **рапица** показва категорично, че тази култура ще продължи да заема все по-значимо място в производствената структура на земеделските стопанства, специализирани в производството на полски култури. Причините за това са най-вече високата цена на рапичното семе на международните пазари и потенциалните възможности за износ в рамките на ЕС и за трети страни. Търсенето на тази важна стратегическа суровина е свързано с разширяващото се производство на биогорива не само в Европа, но и в световен мащаб.

• Маслодайните култури са един от основните стратегически продукти за продоволствената сигурност. Това осигурява едно постоянство в тяхното търсене на вътрешния пазар, независимо от икономическите условия, и благоприятни условия за техния износ (почти неограничено търсене на турския и европейския пазар).

• Тези култури бяха подпомагани напоследък от националната и европейска политика, както и по различни мерки на САПАРД. Единните плащания на площ (европейски и национални) през 2010 г. представляват 33% от разходите на дка, което оказва положително влияние за развитието на тези култури. Прилаганата система на субсидиране обаче не стимулира внедряване на НТП, а екстензивният начин на развитие на тези култури - именно разширяване на площите.

• Маслодайните култури бяха подпомагани и по **схемата за подпомагане на производителите на енергийни култури, предназначени за преработка в енергийни продукти (ЕК)**. Тази схема позволяваше на земеделските стопани да получат допълнителни средства на хектар за отглеждани площи с енергийни култури, в случай че имат сключен договор за продажба на тези култури с одобрени изкупвачи и/или преработвачи на енергийни продукти. Размерът на субсидията бе 45 евро на хектар, като в случай на превишаване, гарантираните площи в рамките на цялата Общност, се налага Коефициент на редуция на плащанията. Тези плащания бяха до края на 2009 г.

• Заедно със зърнените култури, маслодайните са едни от фаворизираните култури в българското селско стопанство, в сравнение със зеленчуци, овощни и лозя.

• В последно време създаването на новите сортове рапица, строежът на рафинерии за преработка на рапично масло у нас и влизането ни в ЕС засили търсенето на рапични семена за преработка и износ.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасова, М. Конкурентни възможности на аграрния сектор в условията на единен европей-

ски пазар. Научноизследователски проект. С., ИАИ, 2009-2010 г., 360 с., р-л-проект ст. н. с. д-р Янка Славова.

Аграрни доклади на МЗХ, 2000-2011 г.

Агростатистика, МЗХ, 2001-2012 г.

НСИ, годишници, 2000-2011 г.

Министерство на земеделието и храните. Ситуационно-перспективен анализ на пшеница, ечемик, царевица и слънчоглед, 2011-2012 г., и прогноза за реколта 2012 г., МЗХ.

Trends and Issues in the Development of Oilseeds - before and after the Accession of Bulgaria into the EU

D. MITOVA

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

In this paper an attempt is made to assess the state of oilseeds production before and after of Bulgaria's accession to the EU and to put accents on the problems and opportunities of its further development. It assesses the actual effects of implementing the CAP in oilseed crops in Bulgaria.

The state, development and problems of this important crop sector in the country are analyzed, as well as the support and treatment effects of different instruments and CAP overall on it.

With the accession of Bulgaria to the EU new factors that the sub-sector must comply appear – opportunity to access European market, elimination of customs barriers, and protection from competition in trade with third countries, Single Payment Scheme area, and specific requirements for food safety, quality products, and environmental protection. Some of these factors positively influence oilseeds crop production' development, others set specific requirements to comply with. The state of oilseeds crop production and its ability of reproducing is an indicator of its readiness to meet the new requirements and to adapt to the new conditions.

Oilseeds showed continuous growth in its development. This is of greatest relevance to the sunflower and rapeseed. After Bulgaria's accession to the EU as a whole area in sunflower remain at a high level and in rapeseed explode.

Sunflower crop areas occupied 13-15% of total crop area during the past five years. The dynamics of the sunflower crop areas shows a steady upward trend.

With regard to current level of sunflower crop areas in the country - between 700 and 800 thousand ha, the rotation requirements will not allow to main-

tain the trend in the area. It is believed that sunflower crop areas peaked and more efforts should be directed towards improving agrotechnics, increased average yields and quality.

The sunflower is a favorite crop of Bulgarian farmers, particularly with obtaining grants and national SAPS payments. Processes are highly mechanized, and the costs incurred have been returned even if the yields are not very high; and the profits is guaranteed.

The increased production of sunflower over the years guarantees the growth of its exports. About 50% of the sunflower production is exported.

Analysis of trends in the production of winter oilseed rape clearly shows that this culture will continue to occupy an increasingly important place in the production structure of farms specialized in the production of field crops. The reasons are mainly the high price of rapeseed in international markets and potential for export to the EU and third countries

Oilseeds are one of the main strategic products for food security. This provides their consistent domestic demand, regardless of economic conditions, and also provides favorable conditions for their exports (almost unlimited demand for Turkish and European markets).

These crops were recently supported by national and European policy, as well as various measures of SAPARD. Single Area Payment Scheme (EU and national) in 2010 accounted for 33% of the costs per ha, that has a positive influence on the development of these crops. The implemented system of subsidies does not stimulate scientific and technical progress, but the extensive mode of development of these crops - namely expanding areas.

Together with cereals, oilseeds are among the favored crops in Bulgarian agriculture compared to vegetables, orchards and vineyards.

Key words: CAP, national policy, oilseeds, single area payments scheme, national co-payments

Статията е постъпила в редакцията на 4.III.2013 г.